

Hahner Péter

Talleyrand és a francia katolikus egyház a régi rendszer idején és a forradalom első évében

Emlékirataiban Talleyrand azt állította, hogy nem akart pap lenni, csak beteg lába és szülei akarata kényszerítette erre a pályára. A korabeli dokumentumokban azonban semmi nyoma sincs annak, hogy olyan ellenszenvvel tekintett volna az egyházi pályafutásra, ahogy ezt öreg korában állította. Olvasmányai arról árulkodnak, hogy tisztában volt a főpapok előtt álló lehetőségekkel: már fiatalon elolvasta Richelieu életrajzát, Retz bíborosnak, a Fronde hírhedt intrikusának emlékirata pedig kifejezetten a kedvenc könyvei közé tartozott. Életrajzírói úgy vélekednek, hogy a kényszerű pályaválasztás hangsúlyozásával az öreg Talleyrand azt kívánta sugallni olvasói számára, hogyha csak kényszer hatására lett pap, akkor nem lehet őt elítélni amiatt, hogy később otthagya e hivatást.¹

Az egyházi pálya nagyon is ígéretesnek tűnhetett számára, mert egyik apai nagybátyja, Alexandre-Angélique de Talleyrand előbb címzetes érsek, majd 1766-tól Reims érsekének koadjutora volt. A korabeli szokás szerint pedig minden arisztokrata családból származó főpap arra törekedett, hogy saját rokoni számára hagyhassa örökül egyházmegyéjét. Talleyrand tehát gyermekkorától Franciaország egyik legtekintélyesebb és legjövödelmezőbb pályafutásának nézhetett elébe.

A párizsi Saint-Sulpice Szemináriumban való tanulmányok után 1774. május 28-án a Saint-Nicolas-du-Chardonnet-templomban Quimper püspöke a „négy kisebb rend” (akolitus, lektor, exorcista, ostiarius) tagjává szentelte. 1774. szeptember 22-én, huszonegyedik évének betöltése előtt bemutathatta a Sorbonne kilenc doktora előtt több mint öt órán keresztül a Szent Szűznek dedikált értekezését, melynek *Quaenam est scientia quam custodient labia sacerdotis* (Mily tudománynak őrzői a pap ajkai?) volt a címe. A következő év áprilisának elsején a „három nagyobb rend” egyikének a tagja, szubdiakónus lett. Életrajzírói unalomig ismételték egy anekdotát, mely szerint pusztán cinikus szellemességének köszönhető első apátságát. Állítólag XV. Lajos király szeretője, du Barry asszony egyszer egy társaságban megkérdezte tőle, miért olyan hallgatag, mire ő a következő feleletet adta: „Szomorú dolgokról elmélkedek asszonyom! Párizs olyan város, amelyben nőket könnyebb megkapni, mint apátságokat!” A kegyencnő elismételte szavait a király előtt, aki olyan jót nevetett az abbé szellemességén, hogy megjutalmazta őt egy apátsággal.²

---

¹ Lásd például WARESQUIEL, Emanuel de: *Talleyrand. Le prince immobile*. Fayard, Paris, 2003. 38-42..

² Az anekdota megtalálható a legkülönbözőbb életrajzokban, például TARLÉ, Jevgenyij Viktorovics: *Talleyrand*. Franklin, Budapest, 1949. 26. CASTELOT, André: *Talleyrand ou le*

Az anekdota hűen tükrözi Talleyrand életrajzíróinak előítéleteit. Ugyan ki mástól is kaphatta volna első egyházi hivatalát, mint a közönséges prostituáltak sorából királyi kegyencnővé emelkedő du Barry grófnőtől? Valójában Talleyrand a nagybátyjának köszönhette gyors emelkedését az egyházi ranglétrán, akinek az ajánlására 1775. január 17-én a reims-i Saint-Pierre-templom Saint-Vierge-kápolnájának káplánja lett, május 3-án pedig befogadták a reims-i katedrális káptalanjának kanonokjai közé. És csak több mint egy évvel XV. Lajos halála után, három hónappal XVI. Lajos felszentelése után, 1775. szeptember 24-én kapta meg Talleyrand az új királytól a reims-i Saint-Denis-kolostor apátjának rangját, annak évi 20.000 livre körüli jövedelmével. A huszonegy éves abbé és kanonok máris gazdagabb volt szüleinél, akikre oly gyakran panaszkodott, mert a papi pályát választották a számára.

A fiatal Talleyrand-t nem mindennapi ambíció, műveltség és munkabírásság jellemezte. Huszonegy éves korában nagybátyja megválasztatta őt az 1775 márciusától decemberéig Párizsban üléselő egyházi gyűlés tagjává. Bár még csak szubdiakónus volt, mégis *promoteur* (afféle kiegészítő titkár) minőségben foglalkozhatott helyet az elnök oldalán. (Valaha a nagy Bossuet, XIV. Lajos leghíresebb hitszónoka és teológusa is egy ilyen gyűlés *promoteur*-je volt, mielőtt Meaux püspökévé nevezték ki.) Még ugyanebben az évben beiratkozott a Sorbonne-ra, hogy a bakkalaureátus után megszerezze a licenciátus nevű tudományos minősítést is. Ehhez előbb külön királyi engedéllyel letett két vizsgát, majd 1778. március 2-án az előírtas tizenkét órán keresztül vizsgázva megszerezte a licenciátust.

Nagybátyja 1777-ben végre Reims érseke lett, s ez lehetővé tette, hogy Talleyrand még gyorsabban lépkedjen felfelé az egyházi ranglétrán. Mivel mindenképpen részt kívánt venni az egyház öt évente rendezett gyűlésein, 1779. szeptember 17-én Beauvais püspöke nagybátyja házi kápolnájában diakónussá szentelte őt. A legvégső, papi szentségek felvételéig még legalább hat hónapnak kellett volna eltelnie, de ő újabb felmentést kapott, s még ez év december 18-án, a reims-i érsekség kápolnájában Noyon püspöke pappá szentelte. (Vagyis ahelyett, hogy húzódozott volna a papi pályafutástól, ahogy öreg korában állította, nagyon is sietve, az előírt idő előtt szervezte meg valamennyi felszentelését!) Másnap már a reims-i egyházmegye egyik fővikáriusaként celebrálta a misét. Még ez sem volt elegendő ahhoz, hogy az egyházi gyűlés általános ügyvivői hivatalát (*agent général*) megszerezhesse. Az előző egyházi gyűlés ugyanis úgy rendelkezett, hogy a következő öt évre a tours-i és az aixi egyházmegyéből fogják megválasztani e hivatal birtokosait. A megoldás egyszerű volt: nagybátyja kapcsolatainak köszönhetően 1780 elején egyházi javadalomként megkapta a tours-i Saint-Vincent-templom egyik kápolnáját. Az egyházi gyűlés pedig 1780 májusában általános ügyvivőjévé választotta őt.

---

cynisme. Perrin, Paris, 1980. 24. NIEDERHAUSER Emil: *Talleyrand-Metternich*. Pannonica, Budapest, 2004. 14.

Ez igen komoly megbízatás volt. Az egyházi gyűlések közötti öt év során a két általános ügyvivő afféle végrehajtó tisztviselőként foglalkozott a francia egyház levéltárával, pénzügyi és jogi problémáival. Államtanácsosi rangban részt vehettek a királyi tanács és az egyházügyi kormánybizottság ülésein. Irodájuk a Pont-Neuffel szemben, a Grand-Augustins-kolostorban volt. Mivel a másik ügyvivő Pierre-Daniel de Boisgelin volt, egy meglehetősen rossz hírű és tehetségtelen abbé, a munka nagy része Talleyrand vállaira nehezedett. Ő viszont szorgos, fáradhatatlan és hatékony tevékenységgel bizonyította be, hogy nem érdemtelenül részesült ilyen kivételes megtiszteltetésben. Ha kellett, képes volt több egymást követő éjszakát is munkával tölteni. A francia egyháztörténet egyik szakértője „*a század egyik legjelentősebb általános ügyvivőjének*” nevezte őt.³

Öt évig tartó megbízatása idején titkársága mintegy kétezer levelet továbbított a püspököknek, érsekeknek, kormányzóknak, bíróságoknak, intendánsoknak, minisztereknek, Talleyrand pedig nyilván ennél is több beadványt, jelentést, emlékiratot és levelet tanulmányozott át. Ekkor vált a jogi és pénzügyi kérdések szakértőjévé, s ekkor tanulta meg, hogyan kell irányítani egy hivatalt. Általános ügyvivői minőségében foglalkozott először az oktatásüggyel is, amelyről oly fontos tervezetet tesz majd közzé 1791-ben. Ügyesen közvetített a legfelsőbb bíróságok (*parlement*) és az egyházi törvényszékek hatásköri vitáiban. Kiépítette az egyházmegyék közötti rendszeres és egységes levelezési rendszert, s átrendezte az egyház levéltárát. A királyi kormányzatot felkérte, hogy tiltsa el a plébánosok engedély nélküli politikai gyűléseit, ugyanakkor sikerült elérnie, hogy a kongrua (a plébánosok fizetése) 500 livre-ről 700 livre-re való emelésével javítsanak a nélkülöző alsó papság helyzetén. (Sajnos a legfelsőbb bíróságok csak megkésve vették jegyzékbe e rendeletet.) Még arra is javaslatot tett, hogy az egyház vegye meg a lottót a kormányzattól, majd szüntesse meg. A forradalom kitörésekor általános ügyvivői tevékenységének köszönhetően alighanem Talleyrand rendelkezett a legtöbb információval a francia egyház helyzetéről.

A francia papság ekkoriban attól tartott, hogy a kormány követi II. József császár példáját, átszervezi az egyházat, s birtokainak elkobzásával próbálja majd megoldani pénzügyi problémáit. Valószínűleg ezért szavazott meg az 1780-ban üléselő egyházi gyűlés szokatlanul magas összeget, 30 millió livre-t „*önkéntes adományként*” (*don gratuit*). Az egyház ugyanis elvileg adómentes volt, de ötvenként tartott gyűlései az állam rendelkezésére bocsátottak egy-egy nagyobb összeget. Talleyrand általános ügyvivőként finoman elhárította a kormányzat arra irányuló törekvését, hogy irányítása alá vonja az egyház birtokait: egy bizottság élére állva kifejtette, hogy az egyháznak adományozott földek ősidők óta allódiális természetűek, vagyis mentesek a hűbéri szolgáltatásoktól.

---

³ PLONGERON, Bernard: *La vie quotidienne du clergé français au XVIIIe siècle*. Hachette, Paris, 1974. 96.

Vergennes külügyminisztertől ügyesen kikényszerített egy nyilatkozatot, mely szerint a kormány nem tervezi az egyházi birtokok kisajátítását. Ugyanakkor azonban az 1782-es rendkívüli egyházi gyűlésen rábeszélte a francia papság képviselőit arra, hogy 15 millió livre soron kívüli „önkéntes adománnyal” támogassák az amerikai függetlenségi háború miatt pénzügyi nehézségekkel küszködő kormányzatot, s még külön egymillió livre-t is megszavaztatott a haditengerészek családjainak megsegítésére.

Nincs abban semmi ellentmondás, hogy Talleyrand az 1780-as évek elején még védelmezte az egyházi tulajdont, majd az évtized végén személyesen javasolta annak állami kisajátítását. Az egyház általános ügyvivőjeként természetesen rendje érdekeit kellett képviselnie, s az állami pénzügyekkel sem lehetett tisztában. 1789-ben viszont már nem egyetlen rend, hanem a nemzet képviselőjeként tett javaslatot az alaposabban megismert, s egyre katasztrofálisabb pénzügyi helyzet mielőbbi rendezésére. 1782-ben a bőkezű „önkéntes adomány” biztosításával ügyesen megelőzte a kormány fellépését, s megvédte a papság érdekeit. 1789-ben ugyanígy fog cselekedni: amikor egyesek majd az egyház vagyonának minden kárpótlás nélküli kisajátítását sürgetik, Talleyrand az állami kisajátítást a papság pénzügyi helyzete rendezésének, a papok állami fizetésének tervével kapcsolja össze.

Hivatali időszakának végén, 1785 szeptemberében az általános ügyvivő az újabb egyházi gyűlés előtt felolvasta jelentését öt éves tevékenységéről, s a gyűlekezet tagjai lelkesen gratuláltak neki. Bordeaux érseke megállapította, hogy „ez a jelentés összeállítója tehetségének és buzgóságának emlékműve, amellyel kiérdemelte örök hálánkat!”⁴ Bourg-en-Bresse papságának egyik követe pedig így hálálkodott: „E tartományok papsága sohasem felejt el, mivel tartozik önnek; nevét drága kincsként őrizzük meg évkönyveinkben.”⁵ Az egyház nem csak szép szavakkal honorálta ügyvivőjének szorgalmát: az öt év során több mint 100.000 livre fizetést szavazott meg Talleyrand-nak.

Mindezek tükrében meglehetősen furcsa, hogy Talleyrand-nak akadnak olyan életrajz-írói, akik meg sem említik ezt a fél évtizeden át tartó tevékenységét.⁶ Mások pedig a jóval későbbi vádakat hangsúlyozzák, melyek szerint „az ügyvivői pályára lépve egyetlen feladatát sem hajtotta végre. A legbotrányosabb erkölcsökkel tüntetett, nem tartva tiszteletben az illemnek azon szabályait sem, amelyeket még a legromlottabb emberek is tisztelnek.”⁷ Úgy látszik a 20. századi történészekre is elmondható, amit Talleyrand kortársai vádaskodása kapcsán jegyzett meg: „Rólam mindig túl sok jót vagy túl sok rosszat mondtak. A túlzás megtiszteltetésében részesülök.”⁸ Egyes életrajzírói képtelenek voltak elfogadni azt a tényt, hogy Talleyrand a forradalom előtt nem a romantikus írók

---

⁴ PONIATOWSKI, Michel: *Talleyrand et l'ancienne France*. Perrin, Paris, 1988. 196.

⁵ Idézi: WARESQUIEL, Emmanuel de: *Talleyrand...* 69.

⁶ TARLÉ: *Talleyrand...*; NIEDERHAUSER Emil: *Talleyrand-Metternich...* stb.

⁷ CASTELOT, André: *Talleyrand...* 34.

⁸ TALLEYRAND: *Mémoires. I. 1754-1807*. Librairie Plon, Paris, 1957. 172.

„*sánta ördöge*” volt, nem Napóleon öreg, cinikus és kiismerhetetlen külügyminisztere, hanem egy fiatal, tevékeny, szellemes és tehetséges pap, akit mindenki nagyra becsült, aki csak megismerte. Ami pedig erkölceit illeti, ezek semmiben sem különböztek annak a társadalmi rétegnek az erkölceitől, amelyben élt.

Bár az egyház általános ügyvivői hivatalát betöltött személyek általában gyorsan elnyertek egy megüresedett püspöki széket, Talleyrand-nak mégis három évet kellett várnia erre. Ezt azonban nem egyes életrajzírói által emlegetett erkölcstelenségének köszönhetette, hiszen a méltóságteljes látszatot mindig sikerült megőriznie, s ekkoriban csak ez számított. A papság körében kifejezetten tehetséges személyiségnek tekintették. Főpapi székhely is volt elegendő: forradalom előtt (az öt korzikai püspökséget nem számítva) 130 püspöki és 18 érseki székhely volt Franciaországban. E püspökségekből azonban 1785 és 1788 között csak 12 üresedett meg, s ezek más arisztokrata családok tagjai számára voltak fenntartva. Ráadásul az egyházi előléptetések nyilvántartását, az úgynevezett *Egyházi javadalmak könyvét* (*Feuille des bénéfices*) Yves-Alexandre de Marbeuf, Autun püspöke vezette, aki arra törekedett, hogy minél idősebb, tapasztaltabb papok kerüljenek a püspökségek élére. A francia főpapok többsége negyven év körül járt kinevezése idején, s a forradalom előtt átlagéletkoruk megközelítette a 60 évet.⁹ Marbeuf minden bizonnyal úgy gondolta, hogy bármilyen tehetséges is a harmincas éveiben járó Talleyrand, nyugodtan várhat még egy kis ideig. Talán az sem könnyítette meg kinevezését, hogy kapcsolatban állt a királyné néhány ellenségével, köztük Brionne hercegnővel és Orléans hercegével.

1788 májusában azonban meghalt Lyon érseke, s mivel a hagyományok szerint a burgundiai Autun püspökének kellett a helyére lépnie, megüresült Marbeuf püspöki széke. A gyűlölködő legenda szerint még Talleyrand saját anyja is méltatlannak tekintette erkölcstelen fiát efféle megtiszteltetésre, a jóságos XVI. Lajos azonban e szavakkal írta alá a kinevezési okmányt: „*Ez majd megjavítja őt!*” Mindebből persze egyetlen szó sem igaz. A papság egyöntetűen támogatta egykori általános ügyvivőjét, hősünk apja pedig halálos betegen írt egy megható levelet a királynak fia érdekében. (Még megérte fia kinevezését, s két nap múlva meghalt.) XVI. Lajos pedig emlékezett rá, hogy az idősebb Talleyrand az ő *menin*-je, belső, udvari nemese volt, az ifjabbat még 1775-ben mutatták be neki, s jól ismerte őt általános ügyvivői időszakában is, amikor részt vett a királyi tanács ülésein. 1788. november 2-án tehát XVI. Lajos nem egy erkölcstelen kalandort nevezett ki jobb meggyőződése ellenére Autun püspökévé, hanem egy köztisztelőben álló, tehetséges, fiatal papot, aki több éves, szorgos munkával bizonyította be, hogy az egyházi ügyek szakértője. A pápai bulla december 15-én erősítette meg a királyi kinevezést, a király pedig öccse, Artois grófja rábeszélésére a Poitiers püspökséghez tartozó Celles apátságával jutalmazta meg az új főpapot.

---

⁹ PLONGERON: *La vie...* 91-93.

Talleyrand egy hétre visszavonult Issybe, a Saint-Sulpice Szeminárium vidéki épületébe, hogy készüljön a felszentelésére. Két másik püspök-jelölttel együtt Noyon püspöke 1789. január 4-én szentelte fel őt, az issyi Solitude-kápolnában, Párizs püspöke pedig egy ősi kiváltságnak megfelelően palliumot, érseki vállszalagot is átnyújtott Autun új püspökének. Périgord abbét ezután *Monseigneur* Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord-nak, Autun püspökének kellett nevezni. Püspökségét a hagyomány szerint 313-ban alapították, s csaknem 700 plébánia tartozott hozzá. Éves jövedelme 22.000 livre volt, ami nem sok, ha arra gondolunk, hogy egyes érsekek járandósága ennek az összegnek a tízszeresét is megközelítette. Talleyrand azonban különböző kinevezéseinek köszönhetően legalább 56.000 livre éves jövedelemmel rendelkezett. Autun püspökeként ő elnökölhetett volna Burgundia ősi tartományi gyűlésén is – ha a tartományi gyűléseket a forradalom hamarosan fel nem számolta volna.

Az új püspök 1789. március 12-én érkezett meg székhelyére. A városka kicsi volt, a lakosság szegény, a püspöki palota azonban tágas, kényelmesen berendezett, s egy hatalmas könyvtár is az új főpap rendelkezésére állt. Három nap múlva Talleyrand-t ünnepélyesen beiktatták hivatalába, s ő mindenkit elbűvölt kedvességével. Egyes életrajzírói gúnyosan emlegetik, hogy március 25-én, az angyali üdvözlés ünnepén celebrált miséjén több hibát is elkövetett.¹⁰ Ez meglehetősen különös lett volna, hiszen gyermekkorra óta számtalan misén vett részt nagybátyja mellett. A szertartásra valójában csak április 5-én, virágvasárnap került sor, s Talleyrand problémáinak egyáltalán nem tapasztalatlansága vagy ügyetlensége volt a magyarázata, hanem az a tény, hogy Autun püspökei egy 1570-es pápai bulla értelmében eltérhettek a hagyományos rítustól, és sajátos szertartásokat végeztek.¹¹

Ekkor azonban már mindenki az országos rendi gyűlés küldötteinek megválasztásával foglalkozott. Egyházmegyéje papi gyűlése 1789. április 2-án küldöttjévé választotta Talleyrand-t, mire ő kinevezte a püspöki hivatali távollétében ellátó fővikáriusát, s pontosan egy hónappal érkezése után, április 12-én útnak indult Párizsba. Még csak be sem rendezkedett püspöki székhelyén: a Le Creusot-i manufaktúrától ajándékba kapott kristály ivókészletét egyik utóda becsomagolva találta meg 1909-ben. Aligha tagadhatta volna le, hogy a politikai kérdések sokkal jobban érdekelték a papi feladatok ellátásánál. Mindössze négy misét celebrált eddig: az első kettőt 1779. december 18-án és 19-én, amikor pappá és fővikáriussá szentelték, a harmadikat 1789. január 4-én, amikor püspök lett, a negyediket pedig Autunban, 1789. április 5-én. (Ezután már csak hármat fog celebrálni.).

A Calonne tanácsadói körében elfogadott reformprogramhoz továbbra is hű maradt. Az autuni egyházi gyűléssel elfogadott követulási szerint Franciaországnak rendszeresen összehívott, nemzeti és tartományi képviselőtestüle-

---

¹⁰ CASTELOT, André: *Talleyrand...* 42.

¹¹ BRABOIS, Olivier de: *Talleyrand à Autun*. A Contrario, Mâcon, 2004. 80.

tekkel rendelkező monarchiává kell átalakulnia, amelyben „csak a nemzettől származó vagy általa elfogadott nyilvános intézkedések válhatnak a királyság általános törvényeivé.”¹² Programjában célként tűzte ki egy jognyilatkozat létrehozását, a tulajdon védelmét, a személyes szabadság biztosítását, az adóügyi kiváltságok felszámolását valamint az állami pénzügyek egyensúlyának új adók nélküli helyreállítását – ha másként nem megy, akár birtokok eladásának az árán is. Vagyis amikor az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben Talleyrand az egyházi földek állami kisajátítását javasolja majd, nem tesz mást, mint végrehajtja, amit előre megígért.

Talleyrand a felvilágosodásnak az óvatosabb, mérsékeltőbb, klasszikus józanságot képviselő vonulatát kedvelte, nem annak érzelmesebb, szenvedélyesebb irányzatait. Voltaire-hez hasonlóan a vallást ő is elsősorban a társadalmi rend, és nem az egyéni üdvözülés eszközének tekintette. Sokat elárul meggyőződéséről, hogy az egyik kedvenc könyve Montaigne barátjának, Pierre Charronnak *De la Sagesse* (A bölcsességről, 1601) című kötete volt. Az egyház szkepticizmussal és ateizmussal vádolta meg a szerzőt, könyve 1605-ben indexre került, Talleyrand azonban még az emigrációba is magával vitte, s Amerikában sem vált meg tőle. Charron úgy vélekedett, hogy minden vallást a társadalmi környezet határoz meg, s ezért e téren az emberi szellem aligha lehet képes az abszolút igazság megfogalmazására. „*Ami kegyetlen, igazságtalan, visszataszító egy helyen, az kegyes, igazságos és megtisztelő egy másikon, s nem tudunk olyan törvényt, szokást, hiedelmet találni, amelyet mindenhol elfogadnának vagy elutasítanának.*” Ez a nézet bizony éles ellentétben áll azzal a Cordorct és más felvilágosult filozófusok által dédelgetett reménységgel, hogy hamarosan megszerkesztik majd azt az alkotmányt, amely egyszerre felel meg valamennyi kontinens valamennyi népének. Talleyrand tehát nem osztotta a felvilágosodás univerzalizmusát, mely szerint minden ember lényegileg egyforma, azonosak a szükségletei és az igényei. Ami pedig a lélek halhatatlanságát illeti, Charron bevallotta, hogy „*az egész világon legáltalánosabban, legvallásosabban és legbékésebben elfogadott hitet a leghaszontalanabb módon vallják, s a leggyengébb módon bizonyították vagy alapozták meg emberi ésszel és eszközökkel.*”¹³ Mégis azt ajánlja olvasóinak, hogy egyszerűen fogadják el hazájuk hiedelmeit, mert ezek alkotják a társadalmi rend alapjait. Talleyrand tehát pragmatikus és gyakorlatias módon gondolkodott a vallásról: aki elfogadja azt, hogy a katolicizmust „*emberi ésszel és eszközökkel*” meglehetősen gyenge módon alapozták meg, az a forradalom során sokkal készségesebben fogja majd támogatni az egyház átszervezésének a reformjait is, mint rendje más tagjai.

Ilyen politikai és vallási nézeteket vallott Autun püspöke, amikor 1789. április 14-én, két napos utazás után újra megérkezett Párizsba. Püspök letéren vallási téren meglepően toleránsnak és liberálisnak bizonyult. Az *Emberi és Pol-*

---

¹² Idézi Michel PONIATOWSKI: *Talleyrand et l'ancienne France...* 489. Lásd még TALLEYRAND: *Mémoires...* 132-143. Lásd még BRABOIS, Olivier de: *Talleyrand...* 79-84.

¹³ Idézi PONIATOWSKI, Michel: *Talleyrand et l'ancienne France...* 499-500.

gári Jogok Nyilatkozatának megszövegezése során, augusztus 23-án a vallás-szabadság védelmében szólalt fel, és kihagyatta a szöveg 10 cikkelyéből a katolicizmus elsődlegességére utaló fogalmakat. Arra kérte kollégáit, hogy egyelőre az elveknél maradjanak, „*a katolikus vallás megszentelt és szent nevét pedig majd az alkotmány mondja ki.*”¹⁴ A cikkely ezután ebben a formában került be a végleges nyilatkozatba: „*Senkit sem szabad meggyőződése miatt zaklatni, legyenek ezek akár vallásiak, feltéve, hogy ezek megnyilvánulása nem zavarja a törvényes rendet.*”¹⁵

A francia egyház egykori ügynöke nagyon is tisztában volt azzal, hogy az egyházi javak kisajátításának gondolata közzájön forog, s hogy előbb-utóbb komolyabb formában is javaslatot fognak tenni a Nemzetgyűlésben az államadósság ilyen módon való felszámolására. Már Calonne miniszter is ezt javasolta diszkréten XVI. Lajosnak, több panaszfüzet erre ösztökélte a rendi gyűlést, a baloldal egyik vezetője, François Nicolas Léonard Buzot pedig a papi tized felszámolása kapcsán jelentette ki augusztus 6-án a szószékről, hogy „*véleményem szerint az egyház javai a nemzetet illetik meg!*” Augusztus 12-én megválasztották a Nemzetgyűlés egyházügyi bizottságát a reform előkészítésére, szeptember 24-én pedig Dupont de Nemours mondta a képviselők szemébe, hogy „*az egyház javai az önöké, vagyis a nemzeté, amely önöket ruházta fel minden hatalmával!*”¹⁶

Ezek után Talleyrand számára, aki néhány következtetés levonásával mindig meg tudta előzni kollégáit, immár nem az volt a kérdés, hogy kisajátítják-e az egyházi birtokokat vagy sem, hanem az, hogy erre milyen formában kerüljön sor. 1789. október 10-én Talleyrand is szót kért, hogy megtartsa élete egyik legjelentősebb felszólalását.

„*Az állam már régóta küszködik a legnagyobb nehézségekkel – jelentette ki szónoklata elején. – Valamennyien tisztában vagyunk ezzel, s nagyszabású intézkedésekre van szükség ahhoz, hogy felülkerekedjünk rajtuk. A hétköznapi eszközök elfogytak, a népet minden oldalról megterhelik, érthető, ha a legcsekélyebb súlytöbbletet is elviselhetetlennek érzi. Erre gondolni sem szabad! Rendkívüli erőforrásokkal is kísérleteztek, ezekkel azonban jórészt csak ennek az évnek a rendkívüli szükségleteit próbálták kielégíteni, nekünk pedig gondolni kell a jövőre, és gondolni kell a rend teljes helyreállítására. Van még egy hatalmas, és döntő jelentőségű erőforrás, amelynek felhasználása véleményem szerint összeegyeztethető a tulajdon szigorú tiszteletben tartásával (mert ha nem így lenne, magam utasítanám vissza). Ez az erőforrás pedig nem más, mint az egyház javai.*”¹⁷

---

¹⁴ RIALS, Stéphane: *La déclaration des droits de l’homme et du citoyen*. Hachette, Paris, 1988. 241.

¹⁵ A teljes szöveget lásd HAHNER Péter (szerk.): *A nagy francia forradalom dokumentumai*. Osiris, Budapest, 1999. 84-86.

¹⁶ Idézi PONIATOWSKI, Michel: *Talleyrand. Les années occultées...* Parrein, Paris, 1995. 107.

¹⁷ François FURET - Ran HALÉVI (szerk.): *Orateurs de la Révolution française. I. Les constituants*. Gallimard, Paris, 1989. 1044.

Talleyrand már e bevezető végén is hangsúlyozta, hogy egyszerre kívánja megoldani az állam és az egyház régóta aktuális problémáit. Bár azt állította, hogy nem akarja hosszasan megvitatni az egyházi tulajdon kérdését, mégis beiktatott felszólalásába egy kisebb értekezést ezzel kapcsolatban:

„Egy dolog biztosnak tűnik nekem: a papság nem úgy tulajdonos, mint más tulajdonosok, mert az általa élvezett javakat, melyekről nem rendelkezhet, nem személyek érdekében kapta, hanem funkciók ellátására. Annyi bizonyos, hogy a nemzet igen kiterjedt jogokkal rendelkezik a magában foglalt, valamennyi testület felett, s ha nincs is joga megsemmisíteni a papság testületét, mert e testület lényegileg szükségszerű a vallás kultuszához, minden bizonnyal megsemmisítheti e testület partikuláris gyülekezeteit, amelyeket károsnak vagy haszontalannak tart, s e létezésével kapcsolatos jogból szükségszerűen következik, hogy igen kiterjedt jogai vannak a tulajdona feletti rendelkezéssel kapcsolatban... E javaknak csak az a része tartozik ténylegesen a haszonélvezőkhöz, amely nélkülözhetetlen a létfenntartásukhoz. A maradékra a templomok fenntartása és a szegények segítése miatt van szükség. Ha a nemzet biztosítja ezt a létfenntartást, a haszonélvezők tulajdonát nem éri sérelem, ha pedig a templomok és szegények gondját magára vállalja, e bőséges erőforrással pedig a szükségét szenvedő állam segítségére siet, az alapítók szándéka szerint jár el, s az igazságot nem éri sérelem.”¹⁸

Azt még a régi rend legtekintélyesebb szakértői sem tudják pontosan megállapítani, hogy mekkora volt a francia egyház jövedelme a forradalom előtt. Megoszlott a kortársak véleménye is: Necker 130 millió livre-re, Dupont de Nemours 160 millióra, Treilhard 223 millióra, Chasset 303 millióra becsülte. Pierre Goubert történész szerint 150 és 200 millió között lehetett. Talleyrand hasonló nézeteket vallva 150 millió livre-re becsülte, és határozottan leszögezte, hogy az összeg kétharmadát feltétlenül az egyház kezén kell hagyni. Ezután igazi közgazdasági szakemberhez illő alapossággal kiszámította a jövedelem tőkéjének összegét, s bejelentette, hogy a leggyorsabb megoldás az lenne, ha az állam hitelezői licitálással megvásárolhatnák az egyház birtokainak egy részét.

A határozati javaslat pontjainak túlnyomó többsége kifejezetten kedvezett az egyház számára. Talleyrand ugyanis azt javasolta, hogy 100 millió livre jövedelmet biztosítsanak a papságnak, amelyet a búza ára szerint határozzanak meg tíz évre, s tízévente értékeljék újra, hogy az árak változása ne befolyásolja e jövedelmet. Ezt az összeget egy 36 fős, többségében egyházi személyekből álló bizottság fogja szétosztani. Saját házáat minden egyházi személy megőrizheti, az egyház adósságait egy speciális pénztárból fizetik ki, a tizedet pedig tovább fogják szedni, amíg mással nem helyettesítik azt, de a legszegényebbek számára csökkenteni fogják ezt az összeget is. Talleyrand tervei szerint minden plébános legalább 1.200 livre jövedelmet kapott volna a parókián és kerten kívül, s további összegeket a városokban végrehajtott szertartások után. A törté-

---

¹⁸ Uo. 1045-1047.

nészek szerint ezzel megduplázódott volna az egyszerű plébánosok jövedelme. Ráadásul minden papi személy teljes jogú tulajdonosként és állampolgárként választó és választható személlyé vált valamennyi politikai testület esetében.

Ha előítélet nélkül vizsgáljuk meg Talleyrand felszólalását, nyilvánvalóvá válik, hogy indítványát nem a papság ellenfeleként tette meg, hanem felelős államférfiként és olyan papi személyként, akinek egy tevékeny, hatékonyabban működő, politikai súllyal rendelkező, jobban fizetett alsó papság létrehozása volt a célja. Amint azt Lambesc hercegnőhöz írott levelében megállapította: „*Természetesen azt fogják mondani magának, hogy nagyon rossz voltam a papsághoz. A válasz erre az, hogy nagyon is jó vagyok a papsághoz, és meg vagyok győződve róla, hogy én biztosítottam számára az egyetlen létező megoldást arra, hogy elkerülje rettenetes helyzetét, amely nagyon közel áll a teljes megsemmisüléshez. Ha az általam javasolt módszert az ész nem fogadhatja el, majd elfogadhatja a szükség. Egyáltalán nem ráztak meg az események. Kevés dolgot tettem, amely miatt sajnálkoznom kellene, de bosszant és lesújt azok mohósága és hiúsága, akik nem is képesek más szenvedélyekre. Régóta nem éreztem magam ilyen jól, min most, hogy írhatok magának!...*”¹⁹ E sorokat Talleyrand október 9-én vetette papírra, híres felszólalása előestéjén, s csak úgy árad belőle a saját igazában bízó reformer magabiztos határozottsága, aki a cél érdekében hajlandó olyan eszközöket is igénybe venni, amelyektől mások még visszariadnak.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben indítványa nyomán rendkívül heves vita bontakozott ki, s tombolt heteken át. E vita során kezdték meg befeketíteni, „*diabolizálni*” Talleyrand személyiségét, ekkor kezdték azt hirdetni róla, hogy rendjének árulója, hitehagyott, esküszegő pap. Jean Siffrein Maury abbé, aki a régi rend védelmezőinek leghatásosabb szónoka volt a Nemzetgyűlésben, ekkor fogalmazta meg azt a vádat, hogy Talleyrand nyereszkes céllal, a papság romlására „*spekulálva*” tette közzé indítványát. A papság általános ügyvivőjeként még védelmezte az egyházi tulajdont, s vajon nem esküdött-e meg alig pár hónappal korábban, püspökké való felszenteléskor arra, hogy továbbra is védelmezni fogja? Maury szerint nyilvánvalóan a nyereszkesedők, a külföldiek és a zsidók érdekében tevékenykedik.

Nem csak egyes képviselőtársai ítélték el Talleyrand-t: Autun katedrálisának kanonokjai is nyilatkozatban tiltakoztak az egyház „*kifosztása*” ellen. De azért akadtak támogatói is. Camille Desmoulins, a radikális újságíró igen elismerően nyilatkozott róla, a *Moniteur* november 10-i számában pedig „*a legifjabb, a legmerészebb, a legfelvilágosultabb*” püspöknek nevezték őt. Még egyes egyházi személyek is egyetértettek vele. Saint-Aubin d’Ouroux plébánosa például ezt írta neki egyik levelében: „*Méltóságod olyan mintakép, amelyet minden lelképásztornak, minden kereszténynek követnie kell, aki nem csak viseli ezt a nevet...*”²⁰

---

¹⁹ TALLEYRAND: *Mémoires...* I. köt. 172-173.

²⁰ PONIATOWSKI, Michel: *Talleyrand aux États-Unis. 1794-1796*. Perrin, Paris, 1976. 33. PONIATOWSKI, Michel: *Talleyrand. Les années occultées...* 114. 125. BRABOIS, Olivier de: *Talleyrand...* 130.

November 2-án szavazták meg Talleyrand indítványát. Ezen a napon ő is szót kért, de kollégái nem adták meg neki, arra hivatkozva, hogy már épp eléggé tájékozottak a döntéshez. Talleyrand ezért csak kinyomtathatta felszólalását, amely e hatásos mondatokkal kezdődött volna:

„Uraim, rendemből csaknem én vagyok az egyetlen, aki olyan elveket támogat itt, amelyek ellentétesnek tűnnek érdekeivel. Nem úgy lépek e szószerkekre, hogy ne érezném át helyzetem valamennyi nehézségét. Egyházi személyként mélyen átértzett fájdalommal tiszteltem az egyházat, de állampolgárként megvan a bátorságom ahhoz, hogy kimondjam az igazságot.”²¹ Ezután újra kifejtette, hogy a kért áldozat meghozatalával az egyház csak javíthat helyzetén. Az egyháznak adományozott birtokoknak tulajdonképpen a nemzet a tulajdonosa, mert „amit a nemzetért adtak, azt a nemzetnek adták.” Az egyház ugyanis nem azonos a papsággal; „ez csak az egyház oktató része. Az egyház a hívek gyülekezete, s egy katolikus országban a hívek gyülekezete mi más lehet, mint a nemzet?”²² A nemzet pedig minden bizonnyal megteheti mindazt, amit a régi rend idején a király és az egyház legfelsőbb vezetői megtettek, akik szükség esetén elzálogosítottak vagy el is idegenítettek egyházi birtokokat. A nemzet nem rendelkezhet ugyan e birtokokkal az eredeti adományozó céljaitól függetlenül, de felmentheti a feladatok alól az egyházi közösségeket, ha megvalósítja az eredeti adományozó céljait. E célok megvalósítása után pedig közhasznú célokra felhasználhatja az adomány fennmaradó részét.

Az el nem hangzott felszólalás utolsó mondatai különösen hatásosnak és meggyőzőnek bizonyultak volna: „Ne mondjuk, hogy e kérdés a vallás ügyéhez kapcsolódik! Mondjuk ki inkább, amit valamennyien tudunk, mondjuk ki, hogy a legnagyobb vallási aktus, amely megtisztelhet bennünket, az, ha meggyorsítjuk annak a kornak az eljövételét, amelyben a dolgok jobb rendje eltiüneti a megrontó visszaéléseket!... Mondjuk ki, hogy a vallást azzal tiszteljük meg a legjobban, ha hozzájárulhat egy olyan társadalmi rend kialakításához, amely megeremti és megvédelmezi a vallás által előírt és megjutalmazott erényeket!... Mutassuk meg uraim, hogy polgártársak akarunk lenni, csakis polgártársak, hogy valóban csatlakozni kívánunk a nemzeti egységhez, Franciaország egészének kívánságához! Az ország el fogja mondani, hogy a papság áldozatai nagyságával igazolta azt a megtiszteltetést, hogy korábban az állam első rendjének nevezték. Végre, uraim, a papság nem lesz már többé testület, örökös irigység tárgya, hanem polgártársak gyülekezete, örökös elismerés tárgya!”²³ Madame de Staëlnak olyannyira megnyerte a tetszését ez a kinyomtatott szónoklat, hogy a számára elképzelhető legnagyobb dicsérettel illette: Gouverneur Morrisnak kijelentette, hogy két olyan oldalt tartalmaz „amelyek még Necker úrhoz is méltóak lettek volna.”²⁴

---

²¹ *Orateurs...* 1060.

²² Uo. 1062.

²³ Uo. 1064-1065.

²⁴ TALLEYRAND: *Mémoires...* I. köt. 175.

Ezen a napon az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 568 szavazattal 346 ellenében megszavazta Talleyrand indítványát. A Hazafiak Pártja győzedelmeskedett, a számok azonban arra utalnak, hogy riasztóan megnőtt a távol maradó képviselők száma. Talleyrand mégsem lehetett teljesen elégedett: eredeti javaslatával ellentétben a Gyűlés nem vállalta el a nemzet nevében a papság adósságait, és a tizedet sem szedette be tovább, arra hivatkozva, hogy azt már augusztus 11-én eltörölték. Mindez előre jelezte, hogy a nagylelkű és alaposan végiggondolt határozati indítványt a gyűlés nem fogja teljes egészében megvalósítani, új rendeletekkel, törvényekkel is módosíthatja majd, s mindez végül a végrehajtás során olyan következményekhez is vezethet, amelyeket Talleyrand nem is álmodhatott.